

"לכתוב כמו כלב שחופר לעצמו בור, כמו חולדה" שחופרת לעצמה מחילה":

נרטיבים של פרידה מנקודת המבט של מטופלי פרויד

ענת צור מהלאל

מאמר זה מבוסס על אסופת זיכרונות שכתבו מטופליו של פרויד. אציג שלושה ממוארים מתוך האסופה ואתמקד בהיבט מסוים: התמקדותם בפרידה מהפסיכואנליזה ומפרויד כאנליטיקאי. הנרטיבים בממוארים מציעים נקודת מבט חדשה על התהליך האנליטי, ומאירים את תהליך סיום האנליזה כתהליך מרכזי ומתמשך, בשונה מפרויד שלא הקדיש לסיומי טיפול תשומת לב רבה. את הממואר הראשון כתב הפסיכואנליטיקאי אברם קרדינר (Kardiner 1977), את השני סרגיי פנקייב הידוע בכינויו "איש הזאבים" (Gardiner 1971a) ואת השלישי – המשוררת הילדה דוליטל, המכונה ה"ד" (H.D. 1974). שלושת הנרטיבים יוצאי הדופן האלה מוצגים במאמר כמלאכת תרגום פסיכואנליטית-ספרותית. התרגום כמהות מוצג בהם משלושה היבטים: הבניית העבר במסגרת עבודת הזיכרון, פירוש השאריות המודעות של יחסי ההעברה במסגרת עבודת האבל והפענוח כדיעבד של המסרים האניגמטיים מצידו של פרויד כדמות סמכותית. ייצוג כתיבתו של האנליזנט כעבודת תרגום מאיר את הפוטנציאל העשיר הטמון בהכרה בממוארים של מטופלים כאסופה בעלת ערך של "ספרות מינורית", כשם שניסחו זאת דלז וגואטרי ביחס לספרות הפסיכואנליטית המוכרת.¹

1 הציטוט בכותרת המאמר לקוח מספרם של ז'יל דלז ופליקס גואטרי (1975) [2005: 50]. התרגומים במאמר הם שלי, אלא אם כן צוין אחרת.

כשם שאמר הפרופסור, "תמיד יש דבר מה נוסף שניתן לגלותו" [...]. היה זה כמעט כאילו מה שאמרתי היה חדש, שלתחושתו אפילו אני עצמי הייתי התנסות חדשה. הוא ודאי חשב כך לגבי כולם, אך אני חשתי בחדווה שלו, הייתי חדשה. הכול היה חדש, כל חלום, כל אסוציאציה לחלום, היו חדשים. שנים על גבי שנים של מחקר סבלני ומשתרך בכבודות, הכול הפך לחדש (ה"ד כותבת בדיעבד על האנליזה שלה אצל פרויד, אצל Pearson 1974: viii, ההדגשות במקור).

שלושת הנרטיבים על פרידה המוצגים כאן ועוסקים בפרידה מהפסיכואנליזה ומזיגמונד פרויד כאנליטיקאי, התפרסמו כממארים על פרויד בין שנות החמישים לשנות השבעים של המאה הקודמת. הממאר "האנליזה שלי אצל פרויד: רשמי זיכרון" יצא לאור בשנת 1977 ונכתב בידי אברם קרדינר, פסיכיאטר אמריקני ממוצא יהודי שהגיע לווינה בשנות העשרים כדי לעבור אנליזה דידקטית אצל פרויד לפני שהחל הכשרה אנליטית בניו יורק (Kardiner 1977). הממאר השני נכתב בידי המטופל המפורסם של פרויד, סרגיי פנקייב, הידוע בכינויו "איש הזאבים", גיבור תיאור המקרה הקנוני מתולדותיה של נירונית ילדות (פרויד [1918] 1999). הממאר "איש הזאבים מאת איש הזאבים" (Gardiner 1971a) הוא למעשה אסופה של טקסטים הכוללת ממאר של פנקייב על חייו (Pankejeff 1971a), ופרק נפרד פורש את זיכרונותיו של פנקייב כאנליזנט אצל פרויד (Pankejeff 1971b). לצד תיאור המקרה של פרויד מוצג תיאור מקרה מאת האנליטיקאית השנייה שלו, רות מק ברונסוויק ורשמיה של עורכת הספר על איש הזאבים, האנליטיקאית מוריאל גרדינר. את הממאר השלישי, "הוקרה לפרויד" (H.D. 1974), כתבה המשוררת ה"ד, המתארת תהליך חיפוש פואטי אחר מרחב חדש למפגש עם פרויד כמזור למצוקה נפשית. המאמר הוא חלק ממחקר רחב היקף שמציע קריאה באסופת הממארים על פרויד שכתבו מטופליו (צור מהלאל, בדפוס; Tzur Mahalel 2020). בעשורים האחרונים מוצעות קריאות הרמנויטיות בתיאורי המקרה הקלאסיים של פרויד. קריאות אלה מציגות את תיאור המקרה כז'אנר ספרותי ייחודי המושפע מהספרות המודרנית ומז'אנרים כגון הספרות הבלשית והרומן הניסיוני (Brooks 1984; Cohn 1999; Mahony 1987; Marcus 1994). לינדה אנדרסון מציגה את תיאורי המקרה של פרויד כאבן דרך בהתפתחותו של ז'אנר האוטוביוגרפיה והיא קוראת אותם כטקסטים שחותרים תחת ההנחות המודעות שהם מציגים: "על מנת לספר את סיפורו של המטופל ולפרשו, נאלץ פרויד לספר את סיפורו שלו, שבו הוא מתמקם באופן בלתי נמנע בדמות המספר או הכותב. בעת התיאור הגורסת כי בסופו של דבר על

שישה חודשים, הייתי אפילו עוד יותר המום. הדבר פשוט לא נרשם בתוכי" (שם: 67).

העדר הרישום הפנימי של מועד סיום האנליזה מרמז על משמעותה מרחיקת הלכת של הפרידה עבור קרדינר כשחזור של טראומות מוקדמות שלא נרשמו בזיכרון המילולי והמודע. התדהמה שאחזה בו עם קבלת בשורת הסיום משקפת את עומק תלותו. כך כותב קרדינר על הפער בין תחושותיו בעת האנליזה לחווייתו בסיומה בהתבוננות בדיעבד: "הייתי ספוג בגאווה, יהיר כטווס, על היותי אחד הנבחרים שנוצקו זה עתה על ידי המאסטר הגדול בכבודו ובעצמו. עם זאת, חוויה זו לא נמשכה לאורך זמן, שכן עד מהרה גיליתי שההכשרה שלי אינה מספיקה על מנת לעסוק בפסיכואנליזה, וכי יצאתי לאודיסיאה ללא מפה או מצפן" (שם: 93-94). כמטופל הוא חש עצמו עטוף רגשית, כמעט גם פיזית, ברחמה של האנליזה ובהילתו של פרויד. בתום האנליזה, לעומת זאת, מופיעה חוויית היעקרות מהתהליך האנליטי, מתהליך ההכשרה המקצועי שקיווה לעבור, ולמעשה ממסלול חייו. קרדינר מצא עצמו אבוד באמצע הדרך בדומה לתחושות שתיאר שהתעוררו בו בתגובה לסיום ההתמחות וטרם הפנייה לאנליזה הראשונה. השימוש במילה "אודיסיאה" מתייחס לחזרה לביתו לאחר שהייה ארוכה וממושכת בניכר, ומבליט את הפער בין חוויית ההרואיות והציפייה המלווה את היציאה למסע לבין האובדן וחוסר האונים המלווים את השיבה ממנו.

האנליזה של קרדינר אצל פרויד נמשכה שישה חודשים, אנליזה קצרה, בוודאי בנורמות המקובלות בימינו, אך קרדינר הדגיש כי בו היא נרשמה כחוויה משנת חיים. משאלת הלב העזה שהיא עוררה להיות עטוף במעטפת ראויה, אל מול העליבות והדלות שחווה ב"תקופה האפלה" של ילדותו המוקדמת, הותירה אותו בסיומה המפתיע אבוד ומבולבל. הוא נותר עם שאלות רבות על התהליך האנליטי ועל יחסי ההעברה וההעברה הנגדית שהתפתחו במסגרתו. כל עוד הוא היה באנליזה, נמנעו ממנו תחושות אובדן ושאלות על מערכת היחסים עם פרויד, שכן הוא היה מלא כולו בטיפוח שמעניקה המסגרת האנליטית. האנליזה הייתה עבורו "הרפתקה ספוגה באווירה היפנואידית" (שם: 93), כלומר, חוויה עזה שבה נחלשו ההגנות והחשיבה הביקורתית, ושוחזרה ההיאחזות הילדית הנואשת באביו. האווירה ההיפנואידית שאליה מתייחס כאן קרדינר, מכוונת למצב היפנואיד, מושג של ג'וזף ברז'ר ממהקרים בהיסטריה, אשר פרויד זנח בהמשך, אך קיבל מקום משמעותי בחשיבה הפסיכואנליטית באמצעות מושגים אחרים כגון דיסוציאציה. מצב היפנואיד הוא הלך הרוח היפנוטי שאליה האדם מכניס את עצמו בתגובה למצב חזק, כשונה מההיסטריה הנירוטית, הלך הרוח ההיפנואיד אינו מספר את סיפור הטראומה אלא משיב את האדם אל המצב

עיבוד של הפרידה בעת התרחשותה. ההליכה לאיבוד שאפיינה את האנליזה בתקופת הפרידה לא הותירה בקרדינר רשמים רציפים או מובחנים דיים. הוא מספר כי לא נרשם דבר בזיכרונו מתקופת הפרידה מלבד שני חלומות שחלם אז. צמד החלומות לא זכה לעבודת פירוש והם נותרו במסתוריותם. קרדינר חותם את סיפור האנליזה שלו בתיאור אותם חלומות, וכותב, "פרויד לא הגיב על אף אחד מאותם חלומות [...] ועד עצם היום הזה אין לי צל של מושג בדבר משמעותם" (שם: 63).

המטופל כקורא וככותב: "איש הזאבים מאת איש הזאבים"

הממואר "איש הזאבים מאת איש הזאבים" (*The Wolf Man by the Wolf Man*) פורסם לראשונה בשנת 1971 ככרך הכולל אסופת טקסטים הנוגעים כולם למטופל המכונה "איש הזאבים". הספר כולל את זיכרונות החיים של איש הזאבים, הלוא הוא סרגיי פנקייב (Pankejeff 1971a), פרק נפרד הכולל את רשמיו של פנקייב מהאנליזה אצל פרויד (Pankejeff 1971b), תיאור המקרה שכתב פרויד אודותיו (Freud [1918] 1971), תיאור אנליזת המשך של פנקייב אצל פסיכואנליטיקאית בשם רות מק ברונסוויק (Mack 1971 [Brunswick 1928]) ורשמיה של עורכת הספר מאיש הזאבים על בסיס היכרותם רבת השנים, הפסיכואנליטיקאית מיוריאל גרדינר (Gardiner 1971b). גרדינר יזמה את הפקתו של הספר, עודדה את פנקייב להעלות את זיכרונותיו על הכתב, ערכה ותרגמה את כתביו מגרמנית. הספר פורסם תחת שמה וזהותו של פנקייב נותרה חבויה. ספר זה מאפשר התבוננות בתהליך אנליטי בעל חשיבות היסטורית מנקודת מבט שונות, של מטופל ומטפלו, וחקירת השפעות הגומלין בין תיאור המקרה הקנוני ובין הטקסטים המינוריים שפרסמה לאחר מכן האנליטיקאית השנייה שלו, ובעיקר פנקייב עצמו. אני מוצאת את כתביו של פנקייב מרתקים. פנקייב כותב, ובכך מציע את סיפורו לא רק לחוויה האנליטית שלו אצל פרויד, אלא גם להיותו הדמות הראשית בתיאור המקרה שפרויד כתב. בפרק המוקדש לרשמיו מהאנליזה, פנקייב מתאר אותה כחוויה משנה חיים: "אחרי השעות הראשונות עם פרויד חשתי שמצאתי סוף־סוף את מה שחיפשתי במשך זמן כה רב. הייתה זו התגלות עבורי לשמוע את המושגים הבסיסיים של מדע חדש לחלוטין שבמרכזו הנפש האנושית, מפיו של מייסדו [...] הבנתי מייד שפרויד הצליח לגלות אזור נסתר של הנפש האנושית, וכי אם אעקוב אחריו בנתיב זה, עולם חדש יפתח לפניי" (Pankejeff 1971b: 138).

בקריאה בממואר של פנקייב בולט בהעדרו תיאור המקרה של פרויד עליו.

שישוב בקרוב למולדתו כאדם בריא ובשל סוף־סוף לנישואין עם בחירת ליבו. בחזרתו מהטיול המענג הוא מקבל את הבשורה המרה על הירצחו של יורש העצר האוסטרי ואשתו, אירוע שבדיעבד הביא לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. הבשורה מטלטלת אותו ובעקבותיה גומלת בליבו ההחלטה לשנות את תוכניותיו המקוריות, שהיו לעזוב את וינה מייד אחרי הפרידה מפרויד. הוא דוחה את נסיעתו ונשאר בעיר כדי לצפות בטקס הקבורה של הזוג המלכותי. הוא מתאר כיצד חיפש בעיתונים את המסלול שבו יובלו ארונות הקבורה ונסע באישון ליל לחלק נידח של העיר לשם כך. הטקסט מספק נופך פואטי לתהלכות הקבורה: הוא הגיע למקום בעלטת הלילה הגשום, ותחילה לא יכול היה לראות דבר. לפתע, מבעד לחשכה, הצליח להבחין באורם הקלוש של לפידים שהאירו שתי תהלכות קטנות, בראש כל אחת מהן נישא ארון קבורה. הוא היה מוטרד מהצניעות של התהלוכה הנעה בחשכה בגנבה, ומעליבותו של הטקס החפוז אשר לא העניק לזוג את הכבוד המגיע לו (שם: 90-91).

ההלוויה של בני הזוג, שהתרחשה כזכור אחרי פרידתו מפרויד, מוצגת כתמונת ראי לטיול שערך לפניו. בין הטיול טרם הפרידה מפרויד ללוויה שלאחריה ישנו מעבר מצוהרי קיץ בהיר ללילה גשום, ומאזור הבילויים של וינה לאזור נידח בפאתי העיר. הלך הרוח האופטימי של הכותב בעת הטיול הופך לזעזוע שמציף אותו בטקס הקבורה העלוב של הזוג המלכותי שנרצח. היחסים המטונימיים בין שני טקסי הפרידה, מעמד הפרידה מהאנליזה ומעמד הפרידה מהחיים, מופיעים בטקסט זה לצד זה. כך מקבלת הפרידה מהאנליזה משמעות שאינה עניינית בלבד, כפי שהיה ברובד הגלוי של השיח האנליטי, ככל הנראה. הפרידה מקבלת משמעות של אובדן עולם מלא חיוניות. ארבע וחצי שנים הייתה האנליזה מרכז חייו של פנקייב והוא הקדיש לה את כולו. נוסף על כך, כשם שטקס ההלוויה החפוז לא אפשר תהליך פרידה מהמתים, נראה שגם הפרידה מפרויד נחוותה כחפוז מדי, ככזאת שאינה מספקת מרחב לעיבוד משמעויותיה. הלילה האפל והקודר סימל את הרחקתה של הפרידה אל מחשכי הלא־מודע, ונסיבות המוות עשויות לרמז על האלימות שבחויית הסיום הכפוי.³

חשוב לתת את הדעת לכך שהעיסוק המתמשך בפרידה הכפויה לא היה נחלתו של המטופל בלבד במקרה זה, שכן פרויד המשיך לעסוק בה בכתביו לאורך השנים. במובן מתיאור המקרה של פרויד שהוצגה קודם לכן, מוצגת השפעת הסיום הכפוי על המטופל כ"אכזרית" אך הכרחית, ומודגש כי רק

3 פטריק מהוני מציע להתייחס לטקס ההלוויה כמטונימי לסצנה הראשונית כפי שמתוארת בתיאור המקרה בידי פרויד (1984: 67-68) (Mahony).

כשונות מאוד משלה. פרויד מביע עמדה מפוכחת, ייתכן שאפשר לכנותה גם רציונלית-מדעית. ה"ד סברה שעמדתו ישירה מדי וחודרנית. "אבל הוא בלבל אותי כל כך. הוא אמר, 'באנליזה, האדם מת אחרי שהאנליזה מסתיימת'. איזה אדם? [...] הפרופסור אמר, 'באנליזה, האדם מת אחרי שהאנליזה מסתיימת – מת כשם שאביך מת'" (שם: 141). הבלבל העמוק שאחז בה"ד נוכח עמדתו של פרויד לגבי הפרידה מהאנליזה ולגבי המוות כעובדת חיים מוגמרת, מהדהדת את תגובותיהם של קרדינר ושל פנקייב בעניין זה.

לאחר הפרידה של ה"ד מפרויד שמרו השניים על קשר מכתבים והיא הספיקה לבקרו ביקור אחרון בבואו ללונדון בשנת 1938 (שם: 10-11). אחרי הפרידה גמרה ה"ד אומר להביא לפרויד מה שכונה על ידה "משהו שונה", מתנה ייחודית שלא עלה בידה לתת לו ביום הולדתו שחל בעת שהייתה מטופלת (שם: 9). היא חשה שהיא הייתה מהיחידים שידעו שהפרח האהוב על פרויד הוא הגרדניה, והדבר הובא לידיעתה כאשר השניים היו "ביחד ברומא" (שם). לאמיתו של דבר השניים לא יצאו מעולם מחדר הטיפול, אך בעבודתם המשותפת, במסגרת "ממלכת הפנטזיה והדמיון" (שם: 108), הם התעופפו יחד למקומות שונים. על חוויה חד-פעמית זו היא כותבת ש"השניים התקדמו קדימה, ואז שבו לאחור. מעבורת השנים משכה חוט שארג את הדפוס שלי אל תוכו של הפרופסור" (שם: 9). הדפוס הנפשי שלה נארג אל תוכו של פרויד, ועל כן החוט שקושר אותם ביחד הינו נצחי. המפגש של ה"ד עם פרויד היה לתחושתה שונה, והיא חיפשה אחר ייצוג שייתן ביטוי לאותו שוני. ראשית, רצתה למצוא עבור פרויד מתנה שונה, והמתנה השונה שימשה כפרפיגורציה לטקסט השונה, טקסט ההוקרה שלה לפרויד. כתיבתה על האנליזה נותנת ביטוי לאהבה שהתפתחה ביניהם. הדימוי האינטימי של אריגת הדפוס שלה אל תוכו של הפרופסור מרמז על היבטים ארוטיים ביחסי ההעברה, ואף שהיא אינה אומרת זאת באופן מפורש, הטקסט שלה שופע רמזים לכך שגם פרויד "ארג את הדפוס שלו" אל תוכה.

ה"ד עשתה שימוש במרחב הפואטי כדי להעניק לפרויד חיים חדשים, והיא אף השתעשעה ברעיון שיעלה בידה להשיבו מהמתים ולהופכו לבן אלמוות. מותו הפיזי הוצג כחסר משמעות עבורה, וכך היא כתבה על יחסה לקברו הארצי: "אפילו לא הלכתי לראות, לא הפניתי את תשומת הלב לשם מוכר, אשר יתכן ומצורף לו תאריך. לא הלכתי לאורך שביל מגודר בטקסוס גזום או, סביר יותר, בלבנדר ריחני צבוע בירוק מאובק, ולא חשבתי על הפרופסור. לא עשיתי את כל אלה, שכן גן הזיכרון שלנו נמצא במקום אחר" (שם: 94-95).

ה"ד כתבה כאמור את המונאר מתוך מצוקה נפשית עמוקה. בעת הכתיבה היא התגוררה בלונדון והתקשה להישאר שם למרות התדירות ההולכת

וגוברת של ההפצצות על העיר. ייתכן שסירובה להתפנות מהעיר הנחרבת והולכת היה קשור בכך שזו העיר שבה בילה פרויד בחודשי חייו האחרונים ובה נפטר. ה"ד עמדה שם נוכח אובדני הילדות והבגרות שלה, ונוכח מה שכינתה "אימת דרקון המלחמה" (שם: 94). בשנות השלושים היא הגיעה לפרויד בעקבות משבר כתיבה מתמשך שהיא כרכה במצב נפשי רעוע. בשנות הארבעים היא ידעה אומנם פרץ כתיבה פורה, ובמשך תקופה קצרה כתבה כמה ספרי שירה והתנסתה בסגנונות כתיבה חדשים, כגון הממואר. אך התמסרותה הטוטלית לכתיבה פואטית אינטנסיבית לוותה באובדן הולך ומחמיר של שפיותה. בתקופה מטלטלת זו בחייה, היא שקעה כל כולה במסע חיפוש למציאת ייצוגו של פרויד כבן אלמוות: "הפרופסור שלנו [...] לא התיימר להשיב חזרה את המתים שכבר חצו את הסף. אבל הוא העלה מלבבות מתים ומנפשות מוכות ומגופים לא מתפקדים, אסופה של ילדים חיים. אחת מאותם ילדים נקראה מיניון. אין זה שמי וודאי. הייתי קטנה לגילי, זה נכון, mignonne, אבל לא הייתי, כך אמרו, יפה, ולא הייתי, היה קל לראות, מקסימה וזריזה ופיקחית כמו אחי" (שם: 101).

ממעמקי הלא־מודע של ה"ד מתגלה שיר ילדות נשכח שלמדה בבית הספר, שירה של מיניון לגתה, מתוך רומן החניכה הקאנוני של יוהן וולפגנג גתה וילהלם מייסטר: שנות החניכות. מיניון ברומן היא ילדה אבודה שנוודדת עם להקת לוליניס, בלי לדעת דבר על מוצאה או משפחתה, על עברה, על שמה ועל גילה. גיבור הרומן, וילהלם מייסטר, פוגש אותה במקרה ונפשו נוהה אחריה מייד. היא מתוארת כ"יצור" שאינו נענה לכל הגדרה חברתית מקובלת. כך מתוארת ברומן משיכתו המסתורית של הגיבור למיניון:

וילהלם לא יכול להסיר את מבטו ממנה. התעלומה שאפפה יצור זה משכה את עיניו ואת לכבו בכוח שאין לעמוד נגדו. נראתה לו כבת שתיים עשרה או שלש עשרה; מבנה גופה היה כשורה, ואילו אבריה הבטיחו גידול רב יותר לעתיד, ושמא העידו על גידול שנעצר. תווי פניה לא תאמו זה את זה, אך היה בהם מן המפתיע [...] דמותה, נחקקה עמוק בליבו של וילהלם; מוסיף היה להסתכל בה בשתיקה, עד ששכח את הסובבים אותו (גתה [1795] 1979: 71).

מייסטר מחליט להציל את מיניון מהלהקה שעימה היא נודדת ואשר מנהלה מתעמר בה. לאחר זמן מה הוא חווה קשיים אישיים ומבשר למיניון שעליהם להיפרד. מיניון מגיבה בקריסה גופנית ונפשית. מייסטר נבהל מעוצמת תגובתה, ומחליט להישאר עימה. כאות הוקרה על הישגותו מיניון שרה לו את השיר "האם אתה מכיר את הארץ?" (Kennst du das Land). במהלך כתיבת הטקסט על פרויד, מתעורר בה זכרו של אותו שיר, היא נזכרת כי

החברה שמנהלת התחנה ספרותית של "י"ל מאגנס, אחיסרית, הוציאה לאור את השיר "האם אתה מכיר את הארץ?" להקליט, לתרגם ולקלוט בכל דרך שהיא.

כדי לתת מענה לכל השאלות המנקרות בראשה, מופיע גם אצל פרויד כשיר שמיטיב לתת ביטוי לרחשי ליבו האינטימיים. במכתבו לוילהלם פליס מ־12 בדצמבר 1897 ובשיאה של האנליזה העצמית שלו, פרויד מתאר זיכרונות מוקדמים של מטופל ומצטט "מוטו חדש" כלשונו, מתוך שירה של מיניון, "מה עוללו לך, ילדה קטנה, מסכנה?" (Was hat man dir, du armes Kind, getan?, Freud [1887–1904]: 289). במכתב שכתב פרויד למשפחתו בעת מסעו לאיטליה בשנת 1902, הוא שוב מצטט מהשיר, כדי לתת ביטוי להתפעלותו מיופי נופיה של איטליה, מחוז חפצה של מיניון: "יקירי, הידעת את הארץ בה הלימון פורח? אם לא, אתאר לך מה נשקף לנגד עיניי מהגוזזרה שבחדרי" (Jones 1955: 24).

אנליזה אינסופית: דיון

הקריאה המוצעת בממארים על פרויד מנקודת מבטו של המטופל מעוררת מחשבות על המרחב האנליטי ורישומי המתמשך על המטופל. ברצוני להציע מחשבות הקשורות להבנת הכתיבה כמרחב המשך חיוני למרחב האנליטי שבו מתאפשרים תהליכי עיבוד בדיעבד לחוויה האנליטית. אפשר לחשוב על נרטיבים אלה, שנכתבים מנקודת המבט של המטופלים, כעבודות תרגום. דימוי חקר הלא-מודע למלאכת התרגום שזור בכתיבתו של פרויד ומתקשר למושג הבדיעבד (Nachträglichkeit). במכתבו של פרויד לחברו הקרוב וילהלם פליס מתאריך 6 בדצמבר 1896 פורש פרויד את הבנותיו לגבי תיאוריית הפיתוי: "אני עובד לאור ההשערה שמנגנון הנפש שלנו התהווה בשכבות: החומרים המופיעים בצורה של עקבות זיכרון עוברים, מפעם לפעם, סידור מחדש, רישום מחדש, כפועל יוצא של היחסים החדשים" (פרויד, אצל לפלאנש ופונטאליס [1967] 2011: 142, ההדגשה במקור). ז'אן לפלאנש וז'אן ברטראן פונטאליס מגדירים את המושג בדיעבד כך: "מונח שפרויד משתמש בו לעיתים תכופות בקשר לתפיסתו את ממד הזמן הנפשי ואת הסיבתיות הנפשית: חוויות, רשמים ועקבות זיכרון מעובדים מחדש בשלב מאוחר יותר, בהתאם לחוויות חדשות וכפועל יוצא של כניסה לשלב התפתחותי אחר. הם עשויים לקבל אז, לכך ממוכן חדש, גם יכולת השפעה נפשית" (שם: 141). הם מוסיפים כי "המושג נועד בראש ובראשונה למנוע פירוש פשטני העלול לצמצם את התפיסה הפסיכואנליטית של תולדות הסובייקט לכדי דטרמיניזם ליניארי, המביא בחשבון רק את פעולתו של העבר על ההווה" (שם: 142). הבדיעבד ממחיש את ההיבט הרמנויטי בחשיבתו של פרויד, לפיו ההיזכרות נבנית בהתבסס על הפרשנויות בהווה, ועל כן מדובר בתהליך מתמשך של

שינוי ותרגום מחדש. אף שבמבט ראשון אפשר להבין את הבריעבד כפורקן מאוחר, כפי שמוצע בתרגום המושג לאנגלית במהדורה הסטנדרטית של כתביו כ-*Deferred action*, "בעיני פרויד מדובר בעיבוד של ממש, ב'עבודת זיכרון' שאיננה רק פורקן של מתח מצטבר, אלא מכלול מורכב של פעולות פסיכולוגיות: 'מדי יום, היא [החולה] חווה מחדש כל רושם ורושם, מבכה את מותו [של אהובה שמת] ומנחמת את עצמה, כמו בניחותא'" (שם: 145), המובאה בציטוט לקוחה מתוך "מחקרים בהיסטוריה"). לפלאנש מדגיש בהמשך את חשיבות הבריעבד לחקר הלא-מודע ומציע לו תרגומים חדשים: *Après-coup* או *Afterwardsness* (Laplanche 1999: 260–265). לאחרונה

הוצע תרגום עברי חדש למושג זה: מפרע (הלוי ספירו 2012).⁴ הפילוסוף פול ריקר והפסיכואנליטיקאי הצרפתי ז'אן לפלאנש פיתחו את הזיקה שבין תרגום לפסיכואנליזה והדגישו את יחסי הגומלין שבין העצמי לאחר. פול ריקר סבר שהתרגום דומה לתהליך עיבוד הלא-מודע (*Durcharbeitung*), שכן שניהם כוללים עבודת זיכרון ועבודת אבל. עבודת הזיכרון, "שניתן גם להשוותה ללידה, נוגעת בשני הקטבים של התרגום. היא תוקפת את התקדשות השפה, המכונה 'שפת אם', ואת בדלנותה" (ריקר [2004] 2006: 25). ריקר עשה שימוש במונח הפסיכואנליטי של ההתנגדות בהקשר הפסיכואנליטי וכיוון לסירוב לאמץ את המודחק ששב למודעות. החומר המודחק נחוה כמעין זר מוכר; זר בשל משכנו בלא-מודע ומוכר עקב מקורותיו הארכאיים. בהשאלה לעבודת הזיכרון הכרוכה בתרגום הכוונה "לסירוב הסמוי לעמידה בניסיון הזר מצדה של השפה המארכת" (שם: 26). הטקסט המתורגם נחוה גם הוא כעין זר-מוכר, שכן התרגום מקיים יחסי גומלין הדוקים עם טקסט המקור, ובה בעת מציג טרנספורמציה שלו, ועל כן קבלתו מלווה באמביוולנטיות. ריקר ציטט את אנטואן ברמן ב"ניסיון הזר" (Berman 1984): "במישור הנפשי המתרגם אמביוולנטי. הוא מבקש לכפות על שני הצדדים: לכפות על שפתו להתמלא בזרות, לכפות על השפה האחרת לגלות (*dé-porter*) אל תוך שפת אמו" (אצל ריקר [2004] 2006: 30). התרגום לפיכך הוא בעל איכות מאחדת ומולידה, ובה בעת גם מבדלת וממיתה. עבודת הזיכרון הכרוכה בתרגום נוגעת בדיכוסטומיה שבין נאמנות לבגידה בעניין הלשון, שכן יש לצלוח אותה למרות "התנגדויות פנימיות המונעות על ידי הפחד, ואפילו על ידי השנאה של הזר הנתפס כאיום על זהותו הלשונית" (שם: 51).

הכרה מלנכולית זו באינהרנטיות של הזרות הביאה את ריקר לעבודת

4 דיונים נוספים על הזיקה בין תרגום לפסיכואנליזה ראו אצל פריאל 2012; רולניק, 2002; Mahony 1987.

האבל הכרוכה בתרגום, האבל הכרוך בויתור "על אידיאל התרגום המושלם" (שם). מקורו של אידיאל זה בשאיפה לרווח שאין בו הפסד, למוכר שאין בו זר. מטרתה של משאלה אידיאלית זו של שלמות ומוכרות הייתה להימנע מההכרה בשכר האינהרנטי שבין הלשונות, שהוא גם השכר הפנימי של הלשון. הכחשת הזרות הביאה לצמצומו של המוכר עד כדי התרוקנות והגליה ממנו. "האוניברסליות המוסתרת חפצה לבטל את זיכרון הזר, ואולי גם את האהבה של השפה העצמית, מתוך שנאה לפרובינציאליזם של שפת האם. אוניברסליות שכזאת, המוחקת את ההיסטוריה של עצמה, הופכת את כולם לזרים לעצמם, לגולים של השפה, לפליטים שהתייאשו מהחיפוש אחר מקלט בשפה מארחת. בקיצור, נוודים תועים" (שם: 32-33). עבודת האבל, הכרוכה בקבלת מה שאינו ניתן לתרגום והיסוד הזר שבין הלשונות ובתוך הלשון, מחזיקה בסופו של דבר פוטנציאל מעשיר. זאת מפני שבקבלת החלקיות והזרות טמון גם גמול חיוני של הכרה ב"דיאלוגיות של פעולת התרגום" (שם: 33).

בחשיבתו של ז'אן לפלאנש, התרגום הוא הבסיס לתהליכים לא־מודעים ולדיאלוג האנליטי (Laplanche [1992] 1999). התקשורת בין ההורה לילד מורכבת ממסרים ליבידינליים, שבשל ההטענה הרחפית שלהם נותרים אניגמטיים עבור שני המשתתפים. התרגום הוא הניסיון של הילד לקשור יחד היבטים מסוימים של אותם מסרים בקשר בעל משמעות. תרגום זה הוא תמיד חלקי וההיבטים של מסרי ההורה שאינם ניתנים לתרגום מודחקים והופכים לחלק מהלא־מודע של הילד. לפלאנש מעוניין להסב את תשומת ליבנו לא רק לתגובתו של הילד נוכח המיניות של המבוגר, אלא גם אל המבוגר המעביר מסרים לא־מודעים הנוגעים למיניותו בתקשורת שלו עם הילד. יחסו של המבוגר לילד טעון במיניות ייחודית, שכן "מאחר שהילד נותר נוכח במבוגר, המבוגר יהיה סוטה במיוחד אל מול הילד, וייגרר לפעולת כשל ואפילו לביטוי סימפטומטי ביחס לאחר שהינו – האחר שהוא עצמו היה; הילד שמולו פונה לילדי שבו" (לפלאנש [1987] 2012: 109).

לפלאנש מתייחס לרבדים הדטרמיניסטיים וההרמנויטיים של הפסיכואנליזה; דטרמיניסטיים כמובן של חקר השפעת העבר על ההווה, הרמנויטיים כמובן של חקר העבר על סמך ההווה באמצעות פרשנות, תוך כדי עבודת אבל על סופיותו הבלתי מושגת של העבר. הוא מוסיף לשני רבדים אלה רובד שלישי, הוא "המסר של האחר" עבורו האחר מורכב משלושה היבטים: האחר הילדי, כלומר המסרים האניגמטיים של ההורה והאופן שבו תורגמו בילדות, האחר הפנימי שהוא הלא־מודע המורכב מההיבטים הבלתי ניתנים לתרגום של אותם מסרים, ולבסוף האנליטיקאי כאחת שגם עימו התקשורת מורכבת ממסרים אניגמטיים. מסריו של האנליטיקאי נתרגומם במרחב האנליטי מובנים הן

כשחזור ותרגום בדיעבד של מסרי העבר הן כמערכת חדשה של מסרים אניגמטיים בין המטפל למטופל, "מה שמתורגם באופן ספציפי אינו סימן טבעי ואף לא היסטורי אלא מסר, מסמן או רצף מסמנים. על מנת שיתקיים תרגום צריך להתקיים מצב שבו מישהו רצה לומר משהו" (לפלאנש [1992] 2007: 58, הדגשות במקור). ההעברה מובנית כניסיון של המטופל לפענח את המסרים האניגמטיים של האנליטיקאי הן בהווה של הטיפול, הן בסדרה של ניסיונות הבנה בדיעבד. החשיבות של הבדיעבד היא בהבנה שהיכולת לפרש את המציאות ואת מחוותיו של האחר מוגבלת, אך תהליך התרגום החוזר ונשנה מאפשר בהדרגה חילוץ משמעותי וזיכרונות מודחקים. הנרטיבים של הפרידה שכתבו המטופלים מספרים את סיפור התפתחותו של קול ספרותי שצומח מתוך תהליכי נפרדות ופרידה. קרדינר חווה את הפרידה כשחזור של פרידות טראומטיות בעברו; לפנקייב זימנה הפרידה עיבוד בדיעבד של היבטי הניצול ביחסי ההעברה ובתיאור המקרה אודותיו; אצל ה"ד, סירובה לקבל את עובדת הפרידה עורר דחף ליצור מרחב מפגש אלטרנטיבי עם פרויד. התנועה מהחוויה האנליטית לכתיבה כרוכה בתרגום (אוגדן [2005] 2011) שמקבל ערך מיוחד ביחס לתהליך עיבוד הפרידה, שכן תהליך זה מתקיים לפחות באופן חלקי בבדידות. האיכות החטופה של הפרידה שאפיינה את האנליזות של פרויד וההכרה החלקית שהוא סיפק למטופליו על השלכות הפרידה הפכו את מלאכת העיבוד למאתגרת אף יותר.

רעיונות אלה הם הבסיס להבנת כתיבתם של המטופלים כמלאכת תרגום בשלושה היבטים: תרגום החוויה האנליטית כהבניה של העבר (עבודת זיכרון), תרגום תהליך הפרידה שכולל שאריות לא פתורות של יחסי ההעברה (עבודת אבל), וכן ניסיון לתרגם ולפענח בדיעבד את המסרים האניגמטיים של פרויד שהודחקו במהלך האנליזה והתעוררו מאוחר יותר.

אברם קרדינר העריך כי ההיבט המשמעותי ביותר של החוויה האנליטית שחיכתה לתרגום ולעיבוד הוא הפרידה החטופה. בממאר שלו הודגשה כניעתו הנאיבית לתהליך והעיבוד הרב שנדרש בדיעבד ליחסי ההעברה, לדגרסיה לתלות שהתפתחה במסגרתם, הכחשת תאריך הסיום וחוסר המודעות של פרויד להשפעה המטלטלת שהייתה לפרידה על קרדינר. פרויד מוצג בדיעבד כדמות אב אמביוולנטית שעוררה הערצה והכרת תודה לצד ביקורת ואבל על מגבלותיו (Tzur Mahalel 2018).

הממאר של סרגיי פנקייב מציג את עבודת התרגום שלו הן לאנליזה הן לרשמיו כגיבור תיאור המקרה הקנוני של פרויד. המארג המורכב של מפגשים אנליטיים וספרותיים מונע מממאר מציג מסרים שונים שמזמינים לפענוח. מאפייני ייחודי זה הפך את משימת הכתיבה של פנקייב למאתגרת וחיונית.

כתיבתו מביאה לידי ביטוי הבניה אישית של העבר במובן של סיפור החיים שלו והאנליזה שלו, והוא משמיע את קולו בסוגיות שנויות במחלוקת כגון הסיום הכפוי והשלכותיו במובן של עבודת אבל. עם זאת המשימה של תרגום המסרים האניגמטיים בדיעבד של פרויד כדמות ההעברה נותרת במידה רבה ללא התייחסות. פרויד מוצג בממאר כאותה דמות סמכותית אולטימטיבית כפי שהיה בזמן האנליזה. האמביוולנטיות כלפי פרויד והפסיכואנליזה אומנם אינה מקבלת ביטוי מפורש בממאר של פנקייב, אך היא מוצאת את ביטויה בהעדרם המוחלט של רשמיו מהאנליזה ותיאור המקרה מהממאר (Tzur Mahalel, 2019).

כתיבתה של ה"ד על פרויד מתמקדת במפגש שלה עם פרויד כאחר ובמסרים האניגמטיים שהוא העביר אליה במובן האנליטי והספרותי. בדומה למעשה הפרשנות שחותרם את וידויים מאת אוגוסטינוס, בוחרת ה"ד לסיים את הממאר בקומנטר "שירה של מיניון". שורות השיר מובאות בשפת המקור ומתורגמות לאנגלית. הקריאה בהן מתקיימת בסדר פרטי משלה שאינו כפוף לסדר המקורי של השיר. לתחושתה, השיר כולו בנוי מ"ריטואל של שאלה ותשובה" והיא שבה לשאלות המתעוררות ב"שירה של מיניון", המובנות כמהדהדות את שאלותיה. היא בוחרת ראשית להתמקד בשאלה הפותחת של הבית השלישי, "אתה יודע את ההר ומעבר העננים?", ומשיבה כי דימויים אלה, "מתאימים מאד לתרגום בכללותו בדבר העבודה המשותפת של הפרופסור ושלי" (H.D. 1974: 108), ההדגשה במקור. התרגום "שירה של מיניון" מאת גתה [2010] הוא של אשר רייך). תרגום המפגש עם פרויד אינו צבוע רק בצבעים אידיאליים, שכן עולה בממאר שוב ושוב השאלה המטרידה עד כמה פרויד הבין אותה, למשל כפי שהראיתי קודם לכן בסוגיית הפיתוי.

השבר במובנו הרחב – בין שפות, בין עצמי לאחר, בין פנטזיה למימוש – טבוע במחשבתנו ובהשקפת עולמנו הפוסט־מודרנית. ההכרה בו כפער בלתי נמנע בין יחידות של משמעות ומסגרות השתייכות, מביא לחקר הריבוי במובן של ריבוי שפות, קולות, זהויות. מתוך כך עולה חשיבותה של הספרות המינורית כחלק בלתי נפרד מהספרות המזוּרית. הפסיכואנליזה ערה מראשיתה למתח המתמיד הקיים בין ההכללות בנוגע למבנה הנפש, לדינמיקה הנפשית, להתפתחות הנפשית הבריאה והפתולוגית ולתהליכי הריפוי, לבין המפגש עם הסובייקט האחד המבקש שניצור עבורו מחדש את הפסיכואנליזה. השאיפה ליצור מחדש את הפסיכואנליזה עם מטופל יחיד משמעה לייצר ולשמר דיאלקטיקה בין היסוד המתמשך, הידוע והקבוע, ובין היסוד המתהווה, הנוצר מחדש בכל אנליזה, ככל מפגש טיפולי, בכל רגע (אמיר 2008). כשם שהאם המנוסה נדרשת ליצור מחדש את אימהותה עם

כל תינוק חדש שנולד, כך נדרש האנליטיקאי ליצור את התוואי הייחודי של הנפש האחת ולאפשר לה בכך להיוולד אל העולם. בהתאם לכך נדרשת גם הספרות הפסיכואנליטית ליצור את עצמה מחדש כל העת בקולות שונים ומגוונים, להמציא את עצמה מחדש שוב ושוב, לחפש דרכים צדדיות, לחפור בור ומחילה, כשם שניסחו זאת דלז וגואטרי: להעז להיות כלב או חולדה. הדיאלקטיקה הזאת מאתגרת את המובן מאליו, פוקחת את עינינו בתוך העיוורון.

רשימת המקורות

- אוגדן, ת"ה (2005 [2011]). "על כתיבה פסיכואנליטית", בתוך: על אי היכולת לחלום, תרגום: א' גבאי, עריכה: ע' ברמן, תל אביב: עם עובד, עמ' 276-293.
- אמיר, ד' (2008). על הליריות של הנפש, ירושלים: מאגנס.
- ברמן, ע' (2003). "הקול האחר: שנדור פרנצי ותרומתו לטיפול הפסיכואנליטי", בתוך: ש' פרנצי, בלבול השפות בין המבוגרים לילד, עורך: ע' ברמן, תרגום: ר' ברי-חיים, תל אביב: עם עובד, עמ' 11-70.
- גתה, י"ו (1979 [1795]). וילהלם מייסטר: שנות החניכות, תרגום: י' כפכפי, תל אביב: הקבוץ המאוחד.
- גתה, י"ו (2010). "שירה של מיניון", בתוך: "עתה גם רוח באה בצמרות החרש: אנתולוגיה קטנה של תנועת הסער והפרץ", תרגום: א' רייך, הארץ, תרבות וספרות, 22.9.2010.
- דלז, ז' ופ' גואטרי (1975 [2005]). קפקא: לקראת ספרות מינורית, תרגום: ר' זגורי-אורלי וי' רון, תל אביב: רסלינג.
- הלוי ספירו, מ' (2012). "זוטא על תרגום נאות של המונח Nachträglichkeit לפי פרויד", מארג, 3: 113-127.
- לפלאנש, ז' (1992 [2007]). "הפירוש בין דטרמיניזם והרמנויטיקה: העמדה חדשה של השאלה", בתוך: אנתולוגיה של הפסיכואנליזה הצרפתית, תרגום: ל' רוזינסקי, תל אביב: תולעת ספרים, עמ' 36-67.
- לפלאנש, ז' (1987 [2012]). יסודות חדשים עבור הפסיכואנליזה: הפיתוי הראשיתי, תרגום: א' גלעדי, תל אביב: תולעת ספרים.
- לפלאנש, ז' וז"ב פונטאליס (1967 [2011]). אוצר המילים של הפסיכואנליזה, תרגום: נ' ברון, תל אביב: תולעת ספרים.
- פרויד, ז' וג' ברור (1895 [2004]). מחקרים בהיסטוריה, תרגום: מ' קראוס, צפת: ספרים.

- פרויד, ז' (1918 [1999]). *איש הזאבים: מתולדותיה של נירוזה ילדות, תרגום: ע' רולניק, צפת: ספרים.*
- פרויד, ז' (1937 [2002]). "אנליזה סופית ואינסופית", בתוך: *הטיפול הפסיכואנליטי, עריכה: ע' ברמן וע' רולניק, תרגום: ע' רולניק, תל אביב: עם עובד, עמ' 201-226.*
- פריאל, ב' (2012). "בין-תחומיות: פסיכואנליזה ותרגום", מארג, 3, עמ' 155-163.
- פרנצי, ש' (1928 [2003]). "לשאלת סיום האנליזה", בתוך: *בלבול השפות בין המבוגרים לילד, תרגום: ר' ברחיים, עורך: ע' ברמן, תל אביב: עם עובד, עמ' 153-159.*
- צור מהלאל, ע' (2015). "לחקור ארץ חדשה שאך זה התגלתה: קריאה בספר הזיכרונות של 'איש הזאבים'", מארג, 6: 129-147.
- צור מהלאל, ע'. *אנליזה מן העבר האחר: מטופלי פרויד כותבים. תל-אביב: רסלינג, בדפוס.*
- רולניק, ע' (2002). "הערת המתרגם", בתוך: פרויד, *הטיפול הפסיכואנליטי, עריכה: ע' ברמן וע' רולניק, תל אביב: עם עובד, עמ' 49-58.*
- ריקר, פ' (2004 [2006]). *על התרגום, תרגום: ש' רוזנסקי, תל אביב: רסלינג.*

Anderson, L. (2001). *Autobiography*, New York: Routledge.

Augustine, J. (1998). Introduction, in: H. D., *The Gift by H.D.: The Complete Text*, Gainesville, FA: University Press of Florida, pp. 1-28.

Berman, A. (1984). *L'Épreuve de l'étranger*, Paris: Editions Gallimard.

Brooks, P. (1984). Fictions of the wolf man: Freud and narrative understanding, in: *Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative*, New York: Alfred A. Knopf, pp. 264-285.

Cohn, D. (1999). Freud's case histories and the question of fictionality, in: *The Distinction of Fiction*, Baltimore, MD and London: John Hopkins University Press, pp. 38-57.

Freud, S. ([1918] 1971). The Case of the Wolf-Man, in: M. Gardiner (ed.). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, New York: Basic Books, pp. 153-262.

Freud, S. ([1887-1904] 1985). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887-1904* (tr. and ed. by J. M. Masson), Cambridge, MA and London: Harvard University Press.

Gardiner, M. (ed.) (1971a). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, New York: Basic Books.

Gardiner, M. (1971b). The Wolf-Man in Later Life, in: *idem* (ed.). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, New York: Basic Books, pp. 309-366.

- Guest, B. (1984). *Herself Defined: H.D. and Her World*, Tucson, AZ: Schaffner Press.
- H.D. (Hilda Doolittle) (1974). *Tribute to Freud*, Boston: Godine.
- Jones, E. (1955). *Sigmund Freud Life and Work, Volume Two: Years of Maturity 1901–1919*, London: The Hogarth Press.
- Kardiner, A. (1977). *My Analysis with Freud: Reminiscences*, New York: Norton.
- Laplanche, J. ([1992] 1999). *Essays on Otherness*, ed. by John Fletcher, London and New York: Routledge.
- Lohser, B. and P. M. Newton. (1996). *Unorthodox Freud: The View from the Couch*, New York and London: Guilford Press.
- Mack Brunswick, R. ([1928] 1971). A Supplement to Freud's "History of an Infantile Neurosis", in: M. Gardiner (ed.). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, New York: Basic Books, pp. 63–307.
- Mahony, P. J. (1984). *Cries of the Wolf Man*, New York: International Universities Press.
- Mahony, P. J. (1987). *Psychoanalysis and Discourse*, London and New York: Tavistock Publications.
- Marcus, L. (1994). *Auto/biographical Discourses: Theory, Criticism, Practice*, Manchester and New York: Manchester University Press.
- Momigliano, L. N. (1987). A spell in Vienna — But was Freud a Freudian? — An investigation into Freud's technique between 1920 and 1938, based on the published testimony of former analysands, *International Review of Psychoanalysis*, 14: 373–389.
- Obholzer, K. ([1980] 1982). *The Wolf-Man Sixty Years Later: Conversations with Freud's Controversial Patient*, tr. by Michael Shaw, London, Melbourne and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Pankejeff, S. C. (1971a). The memoirs of the wolf-man, in: M. Gardiner (ed.). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, New York: Basic Books, pp. 3–132.
- Pankejeff, S. C. (1971b). My recollections of Sigmund Freud, in: M. Gardiner (ed.). *The Wolf-Man and Sigmund Freud*, New York: Basic Books, pp. 135–152.
- Pearson, H. N. (1974). Foreward, in: H. D., *Tribute to Freud*, Boston: Godine, pp. v–xiv.
- Tzur Mahalel, A. The Wolf Man's *Glückshäube*: Rereading Sergei Pankejeff's memoir, *Journal of American Psychoanalytic Association*, 67(5) pp. 789–813.

- Tzur Mahalel, A. *Reading Freud's Patients: Memoir, Narrative, and the Analysand*, London and New York: Routledge, 2020.
- Tzur Mahalel, A. (2017). "For our garden of remembrance is somewhere else": Narratives of separation through the eyes of Freud's patients, *International Journal of Psychoanalysis* 98(6), pp. 1719–1739.
- Tzur Mahalel, A. (2018). Memory, mourning and writing: Abram Kardiner's memoir of Freud, *Psychoanalytic Review* 105: 397–424.
- Tzur Mahalel, A. (2019). "The Wolf Man's *Glückshaube*: Rereading Sergei Pankejeff's Memoir." *Journal of American Psychoanalytic Association* 67/5: 789–813.

פסיכולוגית קלינית מומחית; קליניקה פרטית, חיפה; עמיתת מחקר במכון בוצריוס לחקר החברה וההיסטוריה הגרמנית בת זמננו, אוניברסיטת חיפה; פוסט-דוקטורט בתוכנית הבין תחומית למחקר בפסיכואנליזה, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה; מרצה בבית הספר לפסיכותרפיה באוריינטציה פסיכואנליטית, הפקולטה לרווחה ולבריאות, אוניברסיטת חיפה ובמסלול הזרם העצמאי בפסיכואנליזה – פורצי דרכים בתוכנית ללימודים מתקדמים בפסיכותרפיה, אוניברסיטת תל-אביב.

ספרה: "Reading Freud's Patients: Memoir, Narrative, and the Analysand" הופיע לאחרונה בסדרת *History of Psychoanalysis* של הוצאת Routledge. ספרה "אנליזה מן העבר האחר: מטופלי פרויד כותבים" עתיד להופיע בקרוב בהוצאת רסלינג.

ענת צור מהלאל
 רח' חביבה רייק 9
 חיפה
 anatmahalel@gmail.com

כל הזכויות שמורות להוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס,
 האוניברסיטה העברית, ירושלים ©
 אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם
 לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך שהיא.